

УДК 340

*Драч Дар'я Леонідівна –
студентка III курсу юридичного факультету
Донецького національного університету
імені Василя Стуса*

*Daria L. Drach –
3rd year student of the Law Faculty,
Vasyl Stus Donetsk National University
(21 600 richchia Street, Vinnytsia, 21000, Ukraine)*

Теоретико-правова характеристика ефективності права

Статтю присвячено дослідженню теоретико-правової характеристики ефективності права. На основі аналізу наукових концепцій сформульовано авторську дефініцію поняття ефективності права та розкрито його багатогранну сутність. З'ясовано основоположні особливості та значення ефективності права для особи, суспільства, держави і права як такого. Проаналізовано й удосконалено теоретико-правові положення щодо співвідношення ефективності права із суміжними поняттями.

Ключові слова: ефективність права, суспільні відносини, правовий вплив, потенціал права, цінність права.

Статья посвящена исследованию теоретико-правовой характеристики эффективности права. На основе анализа научных концепций сформулировано авторскую дефиницию понятия эффективности права и раскрыто его многогранную сущность. Выяснено основополагающие особенности и значение эффективности права для человека, общества, государства и права как такого. Проанализировано и усовершенствовано теоретико-правовые положения о соотношении эффективности права со смежными понятиями.

Ключевые слова: эффективность права, общественные отношения, правовое воздействие, потенциал права, ценность права.

D.L. Drach Theoretical and Legal Characteristics of the Effectiveness of Law

The article is dedicated to investigation of theoretical and legal characteristics of the effectiveness of law as a legal category. First of all, it is established that realization of the positive potential of law as a social regulator depends on the effectiveness of law chiefly, which is characterized by the state of order of social relations due to the legal support. An essence of the effectiveness of law as a correlation of certain components, a certain characteristic of the law, a multifaceted legal category and an interdisciplinary category is also revealed. Following this it is characterized a socio-legal nature of the effectiveness of law, which is conditioned by the necessity of ensuring the diverse interests of society by legal remedies. Then, on the basis of analysis of the scientific concepts it is formulated an author's definition of the concept of the effectiveness of law as a complex quantitative and qualitative characteristic of action of the objective law, which denotes measure and character of the effective impact of law on state of order of social relations, expressing realized potential of law. Afterwards, an expression of the potential of the effectiveness of law as positive or negative, a quantitative and qualitative characteristic, its existence in objective reality and interconnection with it, orientation on ensuring of the positive development of society are attributed to the features of the effectiveness of law. Furthermore, it is found out the great meaning of the effectiveness of law as a component of the system of legal values for the development of person, society, state and even the same law, because exactly this legal category allows the law to be realized in objective reality. Eventually, it is analyzed and improved the theoretical and legal statements concerning correlation of the effectiveness of law with related concepts, namely with the effectiveness of legal norms, the effectiveness of legislation and the effectiveness of legal regulation, which can be explain as follows: the effectiveness of the rule of law in relation to the effectiveness of law is the primary element of the latter; the effectiveness of legislation is both a

part and a form of the effectiveness of law; the effectiveness of legal regulation is a remedy of achieving the effectiveness of law.

Keywords: *effectiveness of law, social relations, legal influence, potential of law, value of law.*

Постановка проблеми. Право як об'єктивна реальність має чималу соціальну цінність, яка виявляється у регулюванні суспільних відносин, забезпеченні реалізації і захисту прав та інтересів людини, вирішенні спорів різного характеру й масштабу, орієнтуванні на модернізацію суспільства тощо. Разом з тим, реалізація такого позитивного потенціалу права як соціального регулятора значною мірою залежить від ефективності самого права. Теоретико-правова сутність даної юридичної категорії має величезне значення для забезпечення й підтримання стану впорядкованості суспільних відносин на належному рівні, а необхідність її детального дослідження обумовлена появою нових викликів сьогодення. Для найбільш повного розуміння ефективності права слід враховувати її поняття та сутність, особливості та значення, співвідношення із суміжними поняттями, і саме ці питання є предметом невпинних дискусій та суперечок серед науковців, що підтверджує актуальність даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом дослідженню проблем ефективності права свої роботи присвятили, зокрема, В.А. Бондаренко, П.Д. Гуйван, В.В. Завальнюк, В.В. Корнієнко, Л.Ф. Купіна, Т.С. Подорожна, Ю.В. Почепцов та інші науковці. Досить часто предметом дослідження у наукових роботах виступають поняття та сутність ефективності права з точки зору аналізу різноманітних підходів, особливо аксіологічного та антропологічного, соціальний та правовий аспекти ефективності права, умови ефективності права та методологічні основи її оцінки. Однак, незважаючи на відносно велику кількість досліджень на дану тематику, залишається доволі багато проблемних питань щодо характеристики ефективності права як юридичної категорії, які потребують проведення детальних досліджень.

Невирішені раніше проблеми. Аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових публікацій, присвячених проблемам ефективності права, засвідчує відсутність єдності розуміння даного поняття, його особливості повною мірою не

висвітлюються, та й взагалі ефективність права не часто є самостійним предметом дослідження. Також більшість сучасних публікацій базуються на ще радянській літературі, тим самим ігноруючи тенденції новітнього світового розвитку й глобалізації. Крім того, ефективність права найчастіше сприймається як теоретичне явище, що не враховує і навіть применшує її реальне значення для фактичного розвитку суспільства, держави і права. Окремою проблемою є те, що, попри значну кількість досліджень співвідношення ефективності права із суміжними поняттями, у багатьох публікаціях ефективність права, ефективність правових норм, ефективність законодавства, ефективність правового регулювання та інші юридичні категорії вживаються як синонімічні або ж взагалі ототожнюються.

Метою статті є дослідження теоретико-правової характеристики ефективності права шляхом з'ясування поняття та сутності ефективності права, розкриття особливостей та значення досліджуваної юридичної категорії, а також удосконалення теоретико-правових положень щодо співвідношення ефективності права із суміжними поняттями.

Виклад основного матеріалу. Ефективність права характеризує стан впорядкованості суспільних відносин, зумовлений правовим забезпеченням. Поняття даної юридичної категорії у вузькому, формально-логічному розумінні позначає ефективність права як критерій правового регулювання, що виражається у співвідношенні мети і результату конкретного правового впливу. У широкому ж, сутнісно-структурному розумінні, ефективність права виступає детермінантою, що визначається через сутність, внутрішню будову, властивості, зв'язки і взаємозалежності всіх елементів правового регулювання [1, с. 472].

Сутність ефективності права є багатогранною, що підтверджується наявністю багатьох наукових підходів, теорій, концепцій, аспектів її розуміння, які умовно можна поділити на такі, що розкривають зміст ефективності права як: 1) співвідношення певних складових; 2)

певної характеристики самого права;
3) багатоаспектної юридичної категорії;
4) міждисциплінарної категорії.

Підхід до розуміння ефективності права як співвідношення певних складових включає низку інших концепцій, зокрема, функціонально-цільову, в рамках якої О.І. Левченков визначає відношення між фактично досягнутим, дійсним результатом і тією метою, для досягнення якої було прийнято й задіяно ту чи іншу законодавчу модель [2, с. 8]; плюралістичну, в якій С.А. Скриль вбачає співвідношення правопорядку і соціального порядку [3]; поведінкову, яка, на переконання Є.Є. Гірша, характеризує ефективність права відношенням частоти актів правомірної поведінки до актів поведінки, що відхиляється від вимог правових норм [4, с. 157] і т.д. Складові, які належить співвідносити між собою за даним підходом, уособлюють певні критерії ефективності права, без встановлення яких визначити рівень ефективності права буде неможливо. Проте слід враховувати і те, що досліджувана юридична категорія визначається системністю таких критеріїв, їх взаємозв'язком, який, однак, не завжди виявляється у їх співвідношенні, а тому встановити позитивні чи негативні показники ефективності права, застосовуючи лише один критерій, передбачений однією з вищеперелічених концепцій, не є можливим, як і не завжди буде доцільним застосовувати лише спосіб співвідношення таких критеріїв.

Також у юридичній науці наявний підхід, за яким ефективність права сприймається як певна характеристика самого права, що виражається В.А. Бондаренко як соціально-духовний регулятор, форма духовного існування людства, явище цивілізації та культури, ефективність норм законодавства, виданих уповноваженими органами державної влади та забезпечених можливістю застосування державного примусу [5, с. 118]. Такий підхід акцентує увагу на соціально-ціннісних функціональних особливостях ефективності права, тим самим виражаючи основний показник сутності даної юридичної категорії – її функції, які в своїй сукупності формують цілісний макет соціального призначення ефективності права. Крім того, П.Д. Гуйван розглядає ефективність права як зовнішній прояв його якості; показник належної та справедливої правової системи;

окремих правових принцип, який у часовому аспекті у сфері судочинства реалізується шляхом належного та справедливого застосування правових приписів упродовж розумних строків, які необхідні для розгляду справи та виконання остаточних рішень [6, с. 115]. Дійсно, ефективність права позначає особливості дії самого права, його значення для суспільства та держави, а також для світової спільноти. Саме тому слід погодитися з тим, що даний підхід до розуміння ефективності права дозволяє розуміти останню як багатогранну характеристику дії самого права, його здатність до такої дії, що виявляється у багатьох властивостях права і забезпечує їх функціональну придатність.

При розгляді ефективності права як багатоаспектної юридичної категорії увага зосереджується на значенні останньої під час врегулювання суспільних відносин. Так, С.А. Жинкін виділяє духовний (забезпечення можливостей для соціально-адекватної самореалізації особистості), телеологічний (співвідношення поставлених законодавцем цілей та результатів, які реально наступили), утилітарний (настання очікуваних результатів з найменшими втратами організаційних, матеріальних, часових ресурсів), ціннісний (дієва реалізація в конкретному суспільстві та захист нормою тих чи інших соціальних цінностей), конфліктний (забезпечення зниження рівня деструктивної соціальної конфліктності, зменшення числа актів соціального, в тому числі правового, примусу), діяльнісний (сприяння позитивній соціальній активності або оптимальне перешкоджання антисуспільній поведінці), психологічний (прийняття, сприйняття суспільною свідомістю норми права, якщо учасники суспільного життя солідарні з нею), антропологічний (відповідність норми права комплексу основоположних якостей особистості, в тому числі в даному суспільстві, етнічній общині) аспекти [7, с. 17]. У рамках підходу, запропонованого С.А. Жинкіним, ефективність права висвітлюється як комплексна юридична категорія, що заслуговує на схвалення. З аналізу цих аспектів слідує, що функції права мають значення лише тоді, коли вони втілюються в об'єктивній дійсності. Як бачимо, ефективність права і саме право повинні існувати взаємозалежно, адже ефективність як властивість дії права обумовлює необхідність існування

права як такого соціального явища, що є невід’ємною детермінантою функціонування суспільства як такого.

Цікаво, що ефективність права є предметом досліджень не лише в юридичній, а й в розрізі інших видів наук, що вказує на міждисциплінарну сутність даної категорії. Зокрема, М.В. Афанасьєва у технологічному підході до розуміння ефективності виборчого права розуміє під останнім процес проектування організаційно-правових основ виборчого процесу з визначенням оптимального, раціонального алгоритму дій для ефективного досягнення соціально корисного результату [8, с. 74]. Т.І. Тарахонич в рамках економічного підходу під ефективністю права вбачає отримання максимально корисного результату за мінімум часових, матеріальних, фізичних й інших витрат [9, с. 12]. Аналогічно ефективність права можна розглядати і в політологічному, історичному, соціологічному, філософському та інших підходах. Наявність такого підходу пояснюється тим, що право, як і всі суспільні науки, вказує на певний рівень розвитку соціуму, що забезпечується всіма відомими досягненнями людства.

У той час, коли більшість підходів до розуміння сутності ефективності права є істотно різними, переважна частина науковців погоджується з тим, що ефективність права за своєю природою є водночас і соціальним, і правовим явищем. Так, ефективність права як соціальне явище існує в конкретному суспільстві і неминуче віддзеркалює в зв’язку з цим його найсуттєвіші ознаки, а як правове – характеризується з позицій загальної природи права і спрямованості його впливу на стан суспільних відносин [10, с. 31–32]. Дійсно, ефективність права має соціально-правову природу, обумовлену необхідністю забезпечення різноманітних інтересів суспільства за допомогою правових засобів, що являє собою цінність права.

Ефективність права як юридична категорія відзначається певними особливостями, серед яких варто виокремити: вираженість її «заряду» (потенціалу) як позитивного чи негативного; кількісно-якісна характеристика; існування в об’єктивній реальності та взаємозв’язок з нею; орієнтованість на забезпечення позитивного розвитку суспільства.

Цілком зрозуміло, що якщо ефективність права є кількісно-якісною характеристикою дії об’єктивного права, то такий дуалістичний підхід до вимірювання ефективності права в результаті його проведення буде інтегрований у формі узагальненого показника, який позначатиме позитивний чи негативний потенціал даної юридичної категорії. Визнання виключно позитивного чи як позитивного, так і негативного прояву потенціалу ефективності права є досі невирішеною проблемою в юридичній науці: наприклад, В.В. Корнієнко наполягає на тому, що ефективність права завжди характеризується позитивно [11, с. 34], у той час як В.В. Завальнюк стверджує, що ефективність права може мати і антиправовий характер, і навіть суперечити головній меті самого права – реалізації принципів справедливості та гуманізму в суспільному житті [12, с. 41].

Другий підхід видається більш обґрунтованим, оскільки будь-яке джерело права формується в суспільстві і виражає його конкретні особливості, які не завжди є допустимими з точки зору природи об’єктивного права, особливо якщо йдеться про суспільство, що сформувалося в державі з етатистською сутністю, що, однак, не виключає можливості існування якщо не антиправових, то принаймні непридатних для реалізації джерел права внаслідок їх неприйнятності для самого суспільства з погляду його історичного менталітету, культури, особливостей розвитку або ж взагалі несприйняття суспільством права як авторитетного, престижного явища. Разом з тим, не можна цілком відмовитися від першого підходу, адже ефективність права повинна і надалі існувати в аспекті перспективної моделі дії права, як орієнтир правового розвитку суспільства і держави. Зважаючи на це, доцільно виокремити фактичну (реальну) ефективність права, яка існує де-факто в межах конкретного середовища дії права і має позитивний або негативний показник потенціалу, а також ідеальну ефективність права, яка існує у вимірі уяви як модель бажаної ефективності права і має виключно позитивний показник її потенціалу.

Окремою особливістю ефективності права є те, що вона є кількісно-якісною характеристикою дії об’єктивного права, що вказує на вираженість результатів її вимірювання

у формі як кількісних, так і якісних показників, які одночасно виступають її критеріями. Кількісні показники ефективності права позначають відсоткове, пропорційне вираження різноманітних критеріїв, співвідношення позитивних та негативних проявів юридичних фактів, статистичні дані, числові результати опитувань громадськості, рівень визнання чи невизнання престижу права тощо. Якісні ж показники ефективності права орієнтовані на відображення конкретних тенденцій розвитку суспільства і держави, змін, сутності застосовуваних правових засобів, способів і форм правового впливу, особливостей правової свідомості й правової культури громадськості тощо.

Найбільш визначальною для суспільства і держави є реальна (фактична) ефективність права, яка суттєво впливає на подальше формування правової політики конкретної держави. Така ефективність права формується у вимірі правового реалізму, який представляє собою соціо-психологічну характеристику правових відносин, які склались у суспільстві на конкретному етапі історичного розвитку [13, с. 33]. Важливо завжди враховувати те, що правовий реалізм одночасно виступає середовищем формування, впливу та взаємодії ефективності права із людською спільнотою, а також є основою для прогнозування тенденцій змін та перспектив розвитку як реальної, так і ідеальної ефективності права.

Як уже неодноразово зазначалось, ефективність права як соціально цінна юридична категорія повинна об'єктивно виражати позитивні та негативні тенденції, проте апіорі ефективність права має бути своєрідним орієнтиром для кожної особи, суспільства, держави на сприятливий правовий маршрут. Такий позитивний вплив права на суспільні відносини виявляється у поліпшенні якості суспільного життя, відновленні порушених прав, гарантуванні прав і свобод людини, пануванні справедливості та забезпеченні законності і правопорядку в цілому [14, с. 16].

Значення ефективності права є, без перебільшення, величезним, адже саме ця юридична категорія дозволяє праву бути реалізованим в об'єктивній дійсності. Ефективність права має своє значення для

розвитку особи, суспільства, держави і права як такого.

Роль ефективності права для особи полягає у забезпеченні самореалізації особистості, її творчої діяльності, психологічно комфортного і водночас соціально відповідального існування особистості; задоволенні її соціально адекватних потреб [5, с. 120]. Інакше кажучи, ефективність права є гарантією повноцінного життя особи у правовому вимірі.

Для суспільства ефективність права є фактором збереження його цілісності, солідарності, нейтралізації відцентрових тенденцій і улагодження конфліктів, що виникають, а також можливістю відображати тенденції розвитку суспільства, прогнозувати позитивні соціальні процеси та можливі відхилення, вчасно реагувати на зміни, що відбуваються, і коректувати їх у бажаному напрямку [15, с. 20]. Розвиток суспільства і його впорядковане існування є не лише результатом впливу ефективного права, а й узагальненим критерієм оцінки характеру такої ефективності.

Суттєве значення ефективності права має і для держави. Позитивний потенціал функціонування даної юридичної категорії є важливою передумовою для створення демократичної, правової, соціальної держави, у якій режим законності та правопорядку є беззаперечною константою, а право – соціально легітимним і престижним чинником впливу.

Що ж до самого права, то його ефективність – показник якості, реальної сили та авторитету права; та категорія, яка найпереконливіше засвідчує функціональну цінність права та необхідність його глобального визнання. Ефективність права є однією з передумов для досягнення правового прогресу.

Поряд із категорією «ефективність права» в юридичній термінології вживаються і інші суміжні поняття, серед яких варто виокремити: ефективність правових норм, законодавства та правового регулювання. У певній мірі дані поняття є схожими, проте між ними існують і суттєві відмінності, які зумовлюють необхідність аналізу питання щодо їх співвідношення. До того ж, відразу необхідно відзначити, що ефективність права є найбільш широкою категорією з-поміж вищезазначених.

Під ефективністю правової норми прийнято розуміти співвідношення цілей, визначених законодавцем при формулюванні норми права, та результатів, досягнутих внаслідок її реалізації, застосування, враховуючи при цьому об'єктивні та суб'єктивні чинники, які мали вплив на процес реалізації норми [16, с. 186]. Співвідношення ефективності права та ефективності правових норм базується на сприйнятті права як системи правових норм, де правова норма є первинним елементом. Відповідно, ефективність правових норм формує ефективність права як їх системної сукупності. Проте існує і зворотний взаємовплив, при якому ефективність правових норм зумовлюється ефективністю права, адже право поєднує в собі всі важливі елементи, такі як: цінності, ідеї, правові норми, правові відносини, які в сукупності сприяють ефективності правових норм, ефективності права та правового регулювання [17, с. 9]. Звідси слідує, що між ефективністю права та ефективністю правових норм наявна двостороння взаємодія. Що ж до співвідношення таких юридичних категорій, то ефективність правових норм виступатиме як найвужча за обсягом, але, незважаючи на це, основоположна ланка ефективності права як такого, адже ефективність правової норми є фундаментальною основою, первинною передумовою для ефективного втілення правових приписів у реальність.

Ефективність законодавства у науковій літературі інтерпретується як рівень задоволення інтересів суб'єктів правових відносин відповідно до загальних принципів права та правової держави [18, с. 44], який забезпечується за допомогою впливу сукупності нормативно-правових актів, а саме законів та підзаконних актів, на суспільні відносини, що належать до сфери їх впливу. Система норм права, об'єднаних з урахуванням особливостей предмета і методу правового регулювання у юридичні акти-документи – нормативно-правові акти, що формують законодавство, – впливає на стан упорядкованості суспільних відносин як особлива форма права, що є водночас частиною самого права. Взаємодія ефективності права та ефективності законодавства також має двосторонній, взаємообумовлений характер. Під час досліджень співвідношення ефективності права та ефективності законодавства зазвичай

зазначається, що можна розглядати ефективність права як системи наявних норм права, так і ефективність права, вираженого в різних формах: правових прецедентах, нормативних договорах, правових звичаях, нормативно-правових актах тощо [19, с. 13]. Таким чином, ефективність права та ефективність законодавства доцільно співвідносити двома способами: як ціле і частину та як зміст і форму відповідно, що пояснюється сутністю ефективності законодавства як характеристики впливу системи нормативно-правових актів на стан упорядкованості суспільних відносин, яка становить значну змістовну складову права, що виражена в особливій формі.

Ще одним суміжним поняттям до ефективності права є ефективність правового регулювання, яка представляє собою оцінну категорію, за допомогою якої визначається рівень функціональності механізму правового регулювання в динамічному стані [20, с. 8]. Ефективність правового регулювання позначає результативність впливу норм права на суспільні відносини, що здійснюється за допомогою системи спеціальних правових засобів. Для забезпечення ефективного правового регулювання суспільних відносин за допомогою права необхідно виходити з типу праворозуміння та умов, за яких правове регулювання забезпечує свободу, справедливість та рівність суб'єктів правовідносин задля утвердження та дотримання прав, свобод та інтересів людини [21, с. 31]. Як бачимо, взаємодія ефективності права та ефективності правового регулювання опосередкована сприйняттям права як регулятора суспільних відносин та правового регулювання як засобу його реалізації. Звідси слідує, що ефективність правового регулювання є найбільш визначальною передумовою для ефективності права, адже попередньо аналізовані поняття – ефективність правової норми та ефективність законодавства – є виразами текстуального змісту права, а ефективність правового регулювання виявляється вже у фактичній реалізації такого змісту.

Крім ефективності правових норм, законодавства та правового регулювання, суміжними до ефективності права поняттями також є ефективність закону, його дії та реалізації; ефективність механізму правового регулювання; ефективність реалізації,

застосування, дії права; ефективність у сфері права. Дієвість та результативність права, у свою чергу, є одними з ознак ефективності самого права. Також ефективність права пов'язана із якістю закону, цінністю права та правовим прогресом, які є чинниками, що впливають на ефективність права, а тому будуть детально розглянуті в окремій публікації як правові детермінанти ефективності права.

Висновки. Отже, в юридичній науці є низка різноманітних підходів до розуміння сутності ефективності права, які умовно можна поділити на такі, що розкривають зміст ефективності права як співвідношення певних складових, певної характеристики самого права, багатоаспектної юридичної категорії та міждисциплінарної категорії. Незважаючи на суттєві відмінності у визначенні поняття ефективності права, дана юридична категорія безспірно визнається водночас і соціальним, і правовим явищем за своєю природою. Враховуючи багатогранність досліджуваної юридичної категорії, запропоновано розуміти під ефективністю права комплексну кількісно-якісну характеристику дії об'єктивного права, яка позначає міру і характер результативного впливу права на стан впорядкованості суспільних відносин, виражаючи тим самим реалізований потенціал самого права.

Особливостями ефективності права визначено варіативність її «заряду» від позитивного до негативного, кількісно-якісну вираженість її показників, сприйняття даної юридичної категорії як об'єктивно реальної та спрямованість її потенціалу на реалізацію позитивного розвитку суспільства. Значення ефективності права полягає у її визнанні важливою передумовою розвитку особи, суспільства, держави і самого права.

Ефективність права пов'язана з ефективністю правових норм, законодавства та правового регулювання, особливості співвідношення яких є наступними: ефективність правової норми відносно ефективності права є первинним елементом останньої; ефективність законодавства є водночас і частиною, і формою ефективності права; ефективність правового регулювання є засобом досягнення ефективності права.

Перспективи подальших наукових досліджень ефективності права знаходяться у площині уточнення інструментарію для виявлення реального рівня його ефективності у певній правовій системі, а також внесення пропозицій щодо засобів підвищення рівня ефективності права в Україні.

Список використаних джерел:

1. Усенко І., Іванова А. Проблема ефективності права в дослідженнях українських вчених: історіографічний аспект. *Ефективність норм права*. зб. наук. праць. матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 листопада 2016 р.). Київ: Ніка-Центр, 2016. С. 468–475.
2. Левченков О.І. Знову до питання ефективності дії права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. № 3. С. 5–15.
3. Скриль С.А. Теоретичні проблеми ефективності законодавства в сфері державного управління: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 18 с.
4. Hirsh E.E. *Das Recht im sozialen*. Westberlin, 1996. 332 p.
5. Бондаренко В.А. Ефективність права у контексті ціннісних і соціальних аспектів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. № 4. С. 116–123.
6. Гуйван П.Д. Сутність принципу ефективності права. Часовий аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Вип. 3(39). С. 111–116.
7. Жинкин С.А. Эффективность права: антропологическое и ценностное измерение: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Краснодар, 2009. 42 с.
8. Афанасьєва М.В. Телеологічний та технологічний критерій ефективності виборчого законодавства. *Вісник ЦВК*. 2010. № 2(19). С. 72–76.
9. Тарахонич Т.І. Ефективність правового регулювання (питання теорії). *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 11–17.

10. Стрілець В.В. Соціологія права: навч.-метод. посібник. Полтава: ВНЗ Укоопспілки «ПУЕТ», 2016. 111 с.
11. Корнієнко В.В. Розмежування понять «ефективність права», «ефективність законодавства» та «ефективність застосування права». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2015. Вип. 20. С. 32–34.
12. Завальнюк В.В. Ефективність права: антропологічний та євроінтеграційний аспекти. *Lex Portus*. 2017. № 1 (3). С. 39–49.
13. Ромашов Р. Реальность права – праксеологический контекст современного интегративного правопонимания. *Публичное право*. 2017. № 3 (27). С. 31–39.
14. Подорожна Т.С. Правопорядок як результат дії ефективного права: наукові підходи до інтерпретації поняття. *Держава і право. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 72. С. 14–30.
15. Волошенюк О.В. Цінність права. *Право і безпека*. 2005. № 4'1. С. 18–20.
16. Купіна Л. Генезис поняття ефективності норм права. *Публічне право*. 2017. № 3 (27). С. 180–188.
17. Сидоренко О.М., Таран З.В. Аксіологічні та антропологічні засади ефективності правових норм в умовах сучасності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 34. С. 8–11.
18. Тимченко Г.В. Розмежування понять «ефективність законодавства» та «ефективне законодавство». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 9-2. Т. 1. С. 41–44.
19. Тимченко Г.В. Теоретико-правові засади ефективності законодавства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 24 с.
20. Куракін О.М. Аналіз співвідношення категорії «ефективність правового регулювання» й суміжних понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 7–10.
21. Вольвак О.М. Діалектика ефективності правового регулювання. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 15. С. 27–32.

References:

1. Usenko I., Ivanova A. Problema efektyvnosti prava v doslidzhenniakh ukrainskykh vchenykh: istoriohrafichnyi aspekt. *Efektyvnist norm prava. zb. nauk. prats. mater. VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Kyiv, 17 lystopada 2016 r.). Kyiv: Nika-Tsentr, 2016. S. 468–475.
2. Levchenkov O.I. Znovu do pytannia efektyvnosti dii prava. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka*. 2013. № 3. S. 5–15.
3. Skryl S.A. Teoretychni problemy efektyvnosti zakonodavstva v sferi derzhavnogo upravlinnia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2001. 18 s.
4. Hirsh E.E. Das Recht im sozialen. Westberlin, 1996. 332 p.
5. Bondarenko V.A. Efektyvnist prava u konteksti tsinnisnykh i sotsialnykh aspektiv. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya yurydychna*. 2015. № 4. S. 116–123.
6. Huivan P.D. Sutnist pryntsyphu efektyvnosti prava. Chasovyi aspekt. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. 2018. Vyp. 3(39). S. 111–116.
7. Zhinkin S.A. Effektivnost prava: antropologicheskoe i tcennostnoe izmerenie: avtoref. diss. ... d-ia iurid. nauk. Krasnodar, 2009. 42 s.
8. Afanasieva M.V. Teleolohichnyi ta tekhnolohichnyi kryterii efektyvnosti vuborchoho zakon odavstva. *Visnyk TsVK*. 2010. № 2. S. 72–76.
9. Tarakhonych T.I. Efektyvnist pravovoho rehuliuвання (pytannia teorii). *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2010. № 2. S. 11–17.
10. Strilets V.V. Sotsiolohiia prava: navch.-metod. posibnyk. Poltava: VNZ Ukoopspilky «PUET», 2016. 111 s.

11. Korniienko V.V. Rozmezhuvannia poniat “efektyvnist prava”, “efektyvnist zakonodavstva” ta «efektyvnist zastosuvannia prava». *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii «Pravo»*. 2015. Vyp. 20. S. 32–34.
12. Zavalniuk V.V. Efektyvnist prava: antropolohichni ta yevrointehratsiyni aspekty. *Lex Portus*. 2017. № 1 (3). S. 39–49.
13. Romashov R. Realnost prava – prakseologicheskii kontekst sovremennogo integrativnogo pravoponimaniia. *Publichnoe pravo*. 2017. № 3 (27). S. 31–39.
14. Podorozhna T.S. Pravoporiadok yak rezultat dii efektyvnogo prava: naukovy pidkhody do interpretatsii poniattia. *Derzhava i pravo. Serii “Yurydychni nauky”*. 2016. Vyp. 72. S. 14–30.
15. Volosheniuk O.V. Tsinnist prava. *Pravo i bezpeka*. 2005. № 4’1. S. 18–20.
16. Kupina L. Henezys poniattia efektyvnosti norm prava. *Publichne pravo*. 2017. № 3 (27). S. 180–188.
17. Sydorenko O.M., Taran Z.V. Aksiolohichni ta antropolohichni zasady efektyvnosti pravovykh norm v umovakh suchasnosti. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii “Yurysprudentsiia”*. 2018. № 34. S. 8–11.
18. Tymchenko H.V. Rozmezhuvannia poniat “efektyvnist zakonodavstva” ta “efektyvne zakonodavstvo”. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii “Yurysprudentsiia”*. 2014. № 9-2. T. 1. S. 41–44.
19. Tymchenko H.V. Teoretyko-pravovi zasady efektyvnosti zakonodavstva: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Zaporizhzhia, 2011. 24 s.
20. Kurakin O.M. Analiz spivvidnoshennia katehorii “efektyvnist pravovoho rehuliuвання” i sumizhnykh poniat. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. 2016. № 2. S. 7–10.
21. Volvak O.M. Dialektyka efektyvnosti pravovoho rehuliuвання. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2018. № 15. S. 27–32.